

СІЛЬСЬКІ ДОМОГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

МАРИНЕНКО В.О.

к.н.держ.упр., завідувач науково-дослідного відділу НДІ

«Украгпромпромпродуктивність»

ФІЛОНЕНКО О.С.

ст.наук.співробітник науково-дослідного відділу НДІ

Украгпромпромпродуктивність»

Розкрито сучасний стан сільських домогосподарств в Україні. Наведено аналіз їх характеристик у сільській місцевості через відображення деяких макроекономічних показників функціонування та проведення порівняння окремих аспектів розвитку. Визначено, що останнім часом не спостерігається суттєвого поліпшення якості життя сільського населення, незважаючи на значний їхній вклад в економіку країни та забезпечення самозайнятості.

Ключові слова: валова продукція, домогосподарства, населення, сільська місцевість, сільське населення.

Постановка проблеми. Останніми роками, після початку ринкових реформ, економічна ситуація в Україні радикально змінилася. Зміни відчутні не лише на макроекономічному рівні, у масштабі всієї країни, а й на мікроекономічному, в окремих домогосподарствах. Разом із тим, про справжній успіх економічних і політичних реформ можна стверджувати лише тоді, коли позитивні зміни стануть відчутними на рівні окремої сім'ї, окремого домогосподарства.

Домогосподарства є важливим соціально-економічним утворенням, в якому відображаються всі аспекти людського життя. Вони виступають основними споживачами кінцевої продукції, водночас будучи й продавцями, однак продавцями не готової продукції, а ресурсів, з яких виготовляються товари і послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження про місце і роль домогосподарств у національній економіці здійснювали такі провідні науковці, як І. Бондар, Т. Кир'ян, Е. Лібанова, В. Мандибура, А. Колот, С. Реверчук та ін.

Це свідчить, що існує нагальна потреба у вивченні умов та якості життя у сільській місцевості й указує на те, що вивчення стану домогосподарств особливо важливе при формуванні економічної, соціальної та аграрної політики і перебуває під постійною увагою науковців і практиків. Однак, незважаючи на активне дослідження проблем домогосподарств та їх впливу на національну економіку, вони потребують подальшого вивчення.

Мета дослідження – проаналізувати характеристики домогосподарств у сільській місцевості України через відображення деяких макроекономічних показників функціонування та проведення порівняння окремих аспектів розвитку.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 1 Закону України «Про всеукраїнський перепис населення» термін домогосподарство вживається у значенні як сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати у родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких з цих стосунків,

або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи [1].

Сільські домогосподарства відіграють важливу роль у розвитку національної економіки, створюючи значні пропозиції на ринку продовольства. Особливо їх значимість зросла в період нестабільного розвитку перехідної економіки України, адже основне навантаження щодо задоволення продовольчих потреб у державі припало саме на сільські домогосподарства.

Вважається, що індивідуальні члени домашнього господарства, які займаються будь-якою господарською діяльністю, діють не як самостійні одиниці, а від імені свого домашнього господарства.

На 1 січня 2016 року в Україні у сільській місцевості наявне населення становило 13 млн 244,7 тис. осіб, або 31,1 % від усього населення країни.

Загалом в Україні у 2016 році налічувалося 15 млн 33,4 тис. домогосподарств, серед яких у сільській місцевості – 32,8 %. Стосовно середнього розміру домогосподарств, то він має стійку тенденцію до зменшення – у 2016 році на рівні 2,58 особи по країні, у сільській місцевості – 2,7 особи проти 2,54 особи у міських поселеннях. При цьому слід зазначити, що показник середнього розміру домогосподарств найбільшим виявився у західних областях (2,90–3,49 особи), найменшим – у Луганській, Кіровоградській, Чернігівській, Донецькій, Черкаській, Полтавській та Дніпропетровській областях (2,28–2,38 особи).

Найбільша кількість домогосподарств у сільській місцевості за регіонами спостерігається у західних регіонах, зокрема у Закарпатській (59,3 %), Чернівецькій (56,0 %), Івано-Франківській (54,9 %) та Тернопільській (54,4 %) областях. Найменшу частку сільських домогосподарств мають Донецька (15,3 %), Дніпропетровська (16,0 %) та Харківська (19,8 %) області (рис.1).

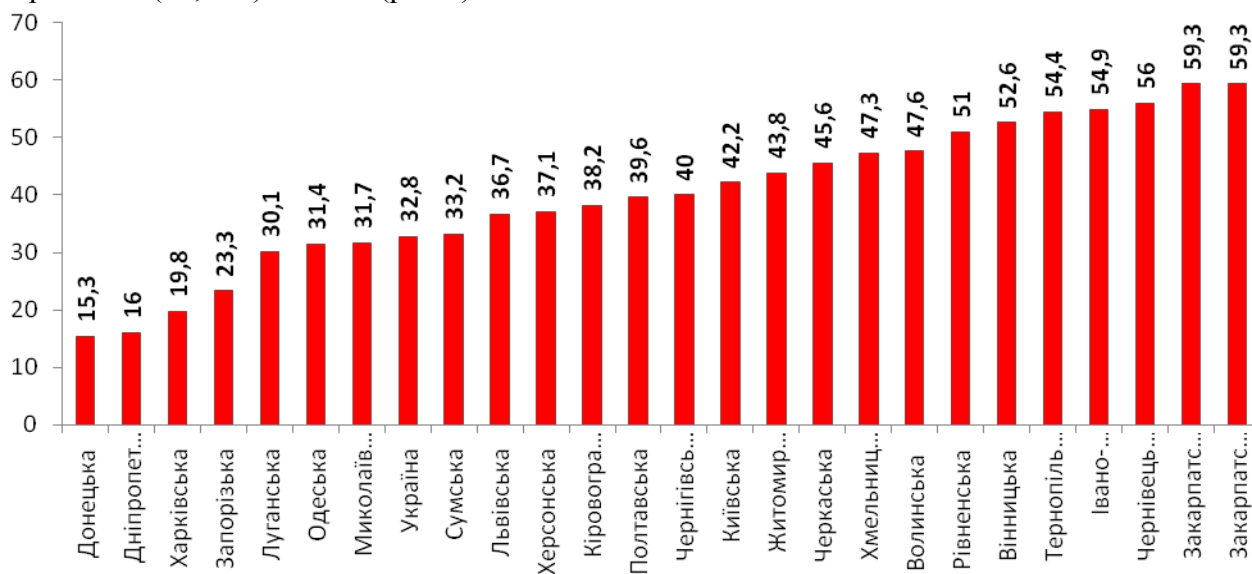

Рис.1. Кількість домогосподарств у сільській місцевості за регіонами у 2016 р., %

Важливою характеристикою соціально-демографічного стану домогосподарств у сільській місцевості є вікова структура їхніх членів. Мається на увазі розподіл населення за віковими групами та віковими контингентами з метою аналізу демографічних та соціально-економічних процесів. Так, у складі 4924,0 тис. домогосподарств, які розташовані у сільській місцевості, частка підлітків 14–17 років становить 3,7 %, дітей дошкільного віку – 6,8 % та у віці 7–13 років – 7,5 %; жінок у віці 18–58 років – 28,0 % та у віці 59 років і старші – 16,4%; чоловіків у віці 18–59 років – 29,1 % та у віці 60 років і старші – 8,5 %.

У 2016 році частка дітей та осіб пенсійного віку у складі сільських і міських домогосподарств становить: дітей віком від 7 до 17 років відповідно 11,2% проти 10,3% та осіб пенсійного віку 24,9 % проти 21,9 %.

Необхідно відзначити, що кількість домогосподарств, у складі яких є діти, що не мають одного чи обох батьків, (%), до кількості домогосподарств з дітьми у 2016 році до 2015 року зменшилась у міських поселеннях від 20,5 % до 20,0 %, у сільській місцевості від 18,9 % до 16 %.

Стосовно домогосподарств за наявності працюючих осіб в їх складі, то у 2016 році частка таких домогосподарств порівняно з 2015 роком зменшилась у міських поселеннях від 69,1 % до 68,7 %, у сільській місцевості від 54,1 % до 53,2 %.

Кількість домогосподарств в Україні, де головою є жінка, досягає 51,7 %, водночас у міських поселеннях – 52,9 %, у сільській місцевості – 49,1 %.

Молодь у віці до 29 років очолює 10,0 % усіх домогосподарств, але у сільській місцевості їх усього 4,0 %, тоді як у міських поселеннях – 12,9 %.

Порівняно з містом частка домогосподарств у складі з двох осіб у сільській місцевості менша на 2,8 %, а частка домогосподарств у складі одна особа у сільській місцевості більша порівняно з міською на 4,0 %. Частка домогосподарств з трьох осіб переважає у міській місцевості на 9,5 % порівняно з сільською місцевістю.

Багаточисельні домогосподарства (з п'яти осіб і більше) залишаються характернішими для сільської місцевості: 10,9% проти 4,8% – у міських поселеннях.

Рівень життя та соціально-економічні умови домогосподарства залежать не тільки від наявності та кількості дітей, працюючих, людей непрацездатного віку, а й від освітнього рівня осіб, які входять до його складу.

Так, населення у віці 22 роки і старші, які мають повну вищу освіту, становить у міських поселеннях – 34,6 %, у сільській місцевості – 13,0 %; базову вищу освіту у віці 21 рік і старші мають у міських поселеннях – 1,6%, у сільській місцевості – 1,2%; неповну вищу освіту у віці 20 років і старші у міських поселеннях – 22,2%, у сільській місцевості – 18,9%; частка тих, хто має професійно-технічну освіту у віці 18 років і старші складає у міських поселеннях 20,5 %, у сільській місцевості – 26,8%.

Повну загальну середню освіту у віці 18 років і старші мають у міських поселеннях – 18,8%, у сільській місцевості – 26,4%; у віці 16 років і старші має відповідно базову загальну середню та початкову загальну освіту у міських поселеннях – 17,5%, у сільській місцевості – 24,5 %.

Порівняння рівнів освіти міського та сільського населення свідчить, що серед мешканців міст, особливо великих, частка осіб з повною, базовою та неповною вищою освітою, як і раніше, значно вища, ніж серед сільських жителів. Необхідно звернути увагу на те, що у сільській місцевості, порівняно з міськими поселеннями, істотно більша частка осіб з професійно-технічною освітою.

Для з'ясування ролі та місця сільських домогосподарств в сучасній економіці України розглянемо показники виробництва валової продукції сільського господарства різними категоріями виробників. На сьогодні частка домогосподарств у валовому виробництві сільськогосподарської продукції перевищує 50%. При цьому господарствами населення у 2015 р. вирощено 98% загального урожаю картоплі, 86 – овочів, 81 – плодів і ягід, майже 23 – зернових та зернобобових культур, 14,6 – соняшнику, 7,5% – цукрових буряків (фабричних). Крім того, домогосподарства вирощують майже 74 % поголів'я великої рогатої худоби, 42 – поголів'я свиней та 93% овець і кіз.

За рис. 2, виробництво картоплі в господарствах населення, порівнюючи період 2005–2015 роки, майже не змінилося і становить 98%, овочів за цей період зменшилося на 3,2, плодів і ягід – на 7,3, зернових та зернобобових культур – на 1,6, цукрових буряків – на 14,0, соняшнику – на 6,6%.

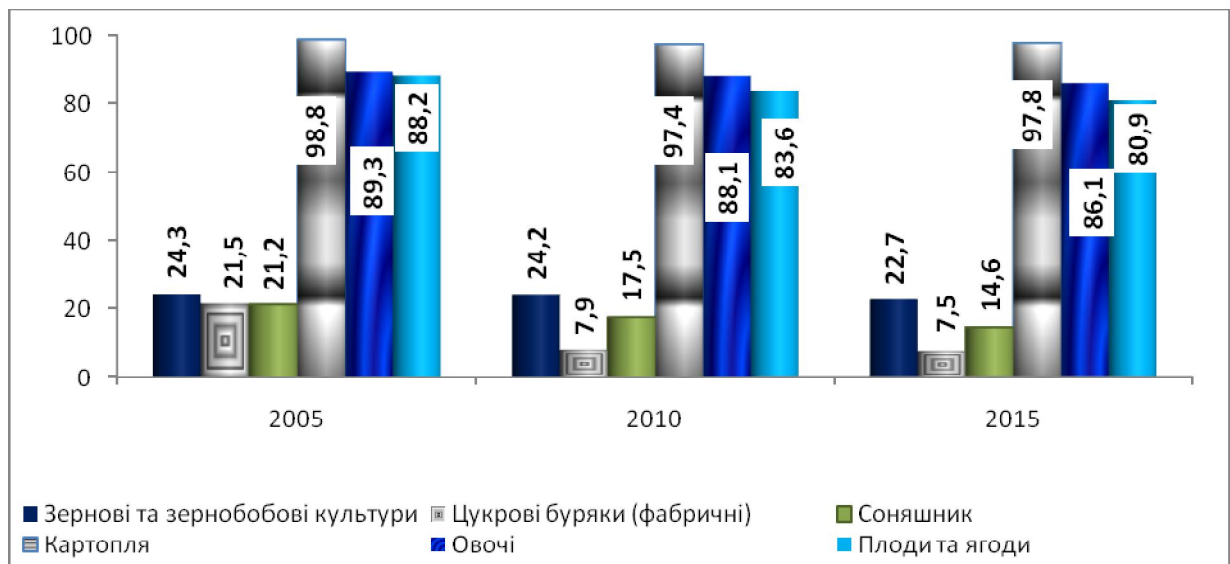

Рис. 2. Динаміка структури виробництва основних сільськогосподарських культур у господарствах населення, % до загального обсягу

На рис. 3 графічно представлені співвідношення обсягів виробництва валової продукції сільського господарства різними виробниками в динаміці порівнюючи ці показники з єдиною базою – обсягом виробництва 1990 року. Згладжені криві, що побудовані для узагальнення процесів, показують певні закономірності.

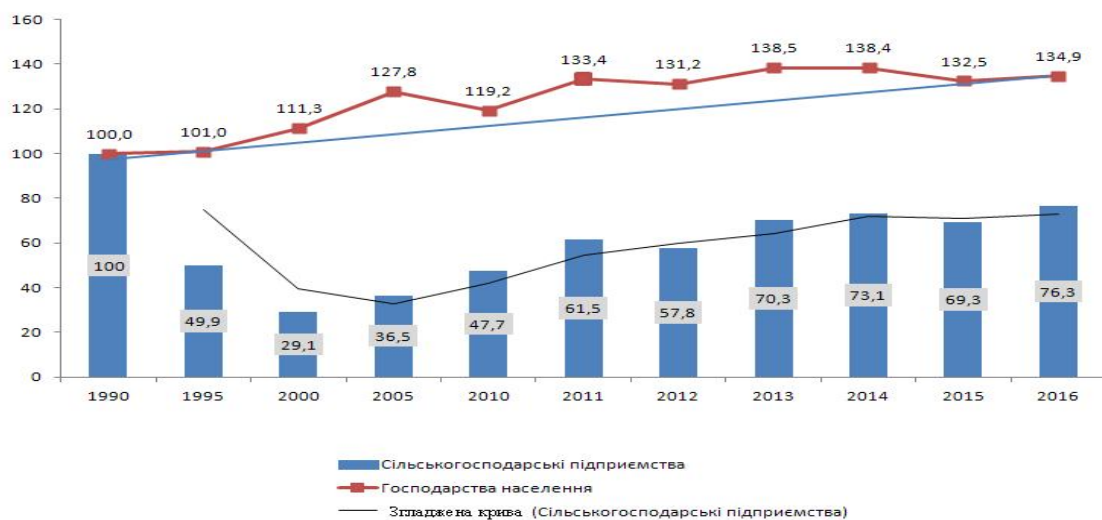

Рис. 3. Тенденції зміни валової продукції сільського господарства за категоріями сільгоспвиробників за 1990–2016 рр., % до 1990 р.

Так, за 1990-2016 роки лінія тренду валової продукції господарств населення свідчить про нарощування ними обсягів виробництва, збільшивши базові показники на 35,0%, порівняно з 1990 р. Водночас лінія тренду валової продукції сільськогосподарських підприємств представляє ефект додатної параболи, при якому початкове зниження обсягів виробництва, досягнувши мінімального показника в 2000 р. (29,1%), поступово збільшується, проте так і не досягає базового рівня 1990 року.

Необхідно звернути увагу, що внаслідок зміни форм і типів виробництва, співвідношення між сільськогосподарськими підприємствами і господарствами населення, у структурі отриманої валової продукції сільського господарства є значні зміни. Так, у 2016 р. обсяги виробництва в сільськогосподарських підприємствах за вагомої державної підтримки збільшились у 2,6 раза, порівняно з 2000 р., а в господарствах населення, які не

мали такої підтримки – в 1,2 раза. Внаслідок цього їхні частки в структурі валової продукції у 2016 році становили відповідно 57,0% та 43,0 %.

Господарства населення досягли загального приросту виробництва сільськогосподарської продукції у 90-і роки завдяки продукції рослинництва. Якщо в 1990 р. вартість валової продукції рослинництва становила 27,6 млрд грн, то в 2000 р. – 47,0 млрд грн, або на 70,7% більше. У 2014р. вона зросла до 72,2 млрд грн, що у 2,6 раза більше проти рівня 1990 р., а в 2016 р. – до 71,7 млрд грн.

Із певними відмінностями розвивалося виробництво тваринницької продукції. Загалом частка тваринницької продукції господарств населення значно знизилась у 2000-ні роки порівняно з 1990 р. В абсолютному вимірі виробництво тваринницької продукції у 2014 р. знизилосся порівняно з обсягом 1990 р. – на 28,3% (відповідно від 56,0 млрд грн до 40,2 млрд грн), у 2016 р. – знизилосся на 32,3 %, порівняно з 1990 р., до 37,9 млрд грн.

На таку тенденцію вплинула насамперед протекціоністська аграрна політика щодо підтримки великого аграрного бізнесу.

Позитивна в цілому динаміка виробництва сільськогосподарської продукції в господарствах населення зумовлена багатьма чинниками. Важливе місце серед них належить реформуванню земельних відносин в країні, в результаті чого основна частина земель сільськогосподарського призначення перейшла у власність селян. В 2016 році частка домогосподарств, які мали земельні ділянки становила майже 98% від загальної кількості (рис. 4).

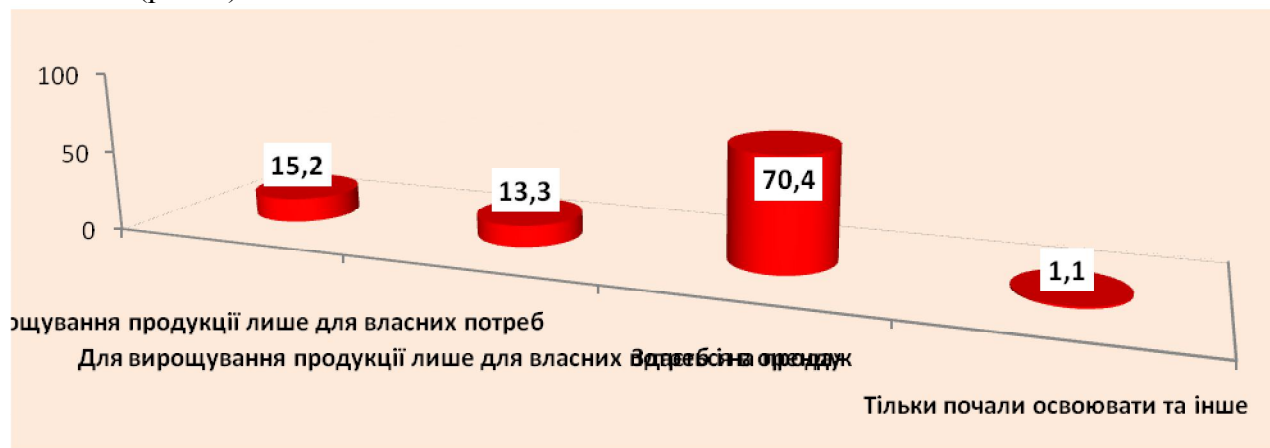

Рис. 4. Розподіл земельної площі за видом її використання, яка знаходиться у користуванні домогосподарств у 2016 р., %

За цим рисунком, найбільше землі домогосподарства здають в оренду (70,4%). Для вирощування продукції лише для власних потреб вони використовують незначні обсяги земельних площ – 15,2%, а для вирощування продукції тільки для власних потреб і на продаж ще менше – 13,3%.

Сільське господарство посідає чільне місце серед основних видів економічної діяльності неформального сектору економіки (65,1 % від усіх зайнятих вказаним видом діяльності).

Як свідчать статистичні показники, самозайнятість є досить вагомим сегментом діяльності серед сільського населення. Так, у 2014 р. частка самозайнятих селян збільшилася в 1,7 раза порівняно з 2000 р., а порівняно з 2016-м – зменшилася у 0,9 раза. У 2016 р. питома вага самозайнятих у сільській місцевості становить 29,8%, тоді як у міських поселеннях відповідний показник не досягає навіть 10% (рис. 5).

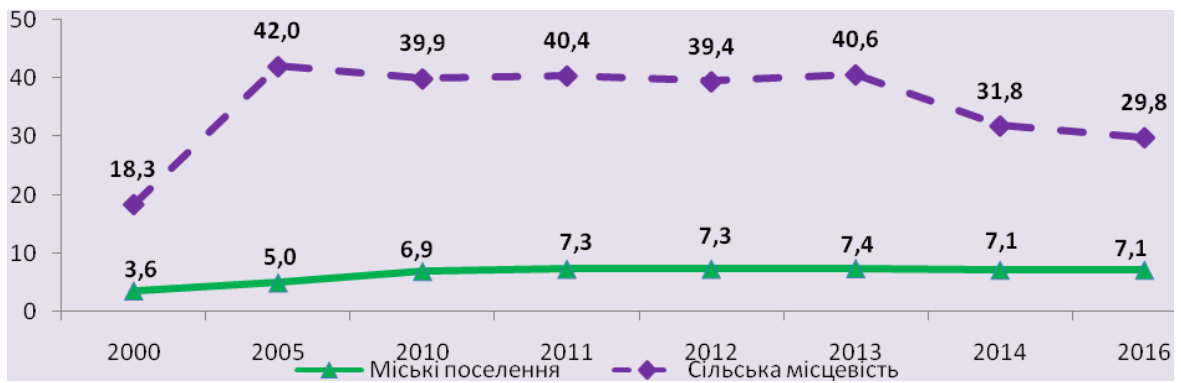

Рис. 5. Динаміка самозайнятих із числа зайнятого економічною діяльністю населення віком 15 – 70 років, %

Проте питання зайнятості членів домогосподарств, а частково і ОСГ, їх соціальної захищеності залишаються дискусійними, а проведені дослідження свідчать про вкрай низький рівень доходів сільських домогосподарств, які не забезпечують навіть відтворення робочої сили.

Висновки. У сучасних умовах на значну увагу заслуговує розкриття місця і ролі домогосподарств у вирішенні завдань економічного зростання, оскільки саме вони належать до найменш досліджених суб'єктів перехідної економіки. Показники розвитку домогосподарств у сільській місцевості за останні роки відображають погіршення їх соціально-економічного стану, однак підкреслюють життєздатність і суттєвий потенціал цього сектору. Сьогодні самозайнятість селян у домогосподарствах набуває дедалі більшого поширення. При цьому необхідно на державному рівні законодавчо врегулювати механізм соціального захисту членів домогосподарств. У зв'язку з важливістю соціально-економічного стану сільських домогосподарств та їхнім значним внеском в економіку країни, аналіз, характеристики, розвиток та відмінності зазначеного соціально-економічного утворення мають залишатися важливим елементом в подальших дослідженнях.

Список літератури

1. Про всеукраїнський перепис населення: Закон України// Відом. Верховної Ради України. – 2000. – №51. – Ст. 446.
2. Основні сільськогосподарські характеристики домогосподарств у сільській місцевості в 2016 році: Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2016. – 80 с.
3. Продукція сільського господарства за 2016 рік (остаточні дані): Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 20 с.
4. Сільське господарство України за 2015 рік: Статистичний збірник. –К. : Державна служба статистики України, 2017. – 360 с.
5. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2016 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): Статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 86 с.

Сельские домохозяйства Украины

В.А. Мариненко.

*к.н.гос.упр., заведующий научно-исследовательским отделом НИИ
«Укراгропромпродуктивность»*

Е.С.Филоненко

*ст.научн.сотрудник научно-исследовательского отдела НИИ
Украгропромпродуктивность»*

Раскрыто теперешнее состояние сельских домохозяйств в Украине. Дан анализ их характеристик в сельской местности через отображение некоторых макроэкономических показателей функционирования и проведения сравнения отдельных аспектов развития. Установлено, что в последнее время не наблюдается значительного улучшения качества жизни сельского населения, несмотря на их существенный вклад в экономику страны и обеспечение самозанятости.

Ключевые слова: валовая продукция, домохозяйства, население, сельская местность, сельское население.

Rural households of Ukraine

Marynenko V.O.

*Ph.D. is from state administration, manager research to the department of
NDI «Ukragroindustrialcomplex»*

Filonenko O.S.

*senior staff scientist of
NDI «Ukragroindustrialcomplex»*

The real state of rural households is exposed in Ukraine. The analysis of descriptions of rural households is driven to rural locality of Ukraine by the reflection of some macroeconomic indexes of functioning of rural households and making a comparison of separate aspects of development of rural households. The analysis of the state of rural households certifies that lately is not observed substantial improvement of quality of life of rural population, without regard to their considerable contribution to the economy of country and providing of the employment.

Key words: gross products, households, populations, rural locality, rural population.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О. А. ГОРДІЄВИЧ

*Науково-дослідний центр
“Рівнеагропромпродуктивність”*

*Висвітлено результати досліджень
сучасного стану та основних
тенденцій розвитку фермерства
в Рівненській області.*

Постановка проблеми. За роки перетворень аграрного сектору економіки України фермерські господарства стали найбільш поширеною правовою формою аграрного виробництва. Так за кількістю у складі сільгосппідприємств (юридичних осіб) питома вага фермерства України становить до 70%. Але вклад фермерства у загальне виробництво валової продукції сільського господарства не суттєвий, по Україні у 2016 році він становив 8,6% , по Рівненській області 3,3%.

Звідси виникає необхідність і актуальність дослідження сучасного стану фермерства Рівненської області та виявлення основних його проблем і можливих шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти розвитку фермерських господарств в Україні є широко досліджуваними у вітчизняній науці і знаходять відображення у наукових працях В.П. Горьового, Л.Л. Мельника, В.О. Іваненко, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука.